

Hörcher Eszter

AZ EMBER ÉS A MÁSIK TÖRTÉNETEI

Minden, ami az élet sötétebbik oldalához kötődik, megjelenik Petőcz András novellákat tartalmazó új kötetében. Halál, hajléktalan élet, betegség, öregség, magatehetetlenség, iszonyat, a fizikumnak és a léleknek olyan rémes elváltozásai, amelyek akaratlanul, óhatatlanul is elkísérik az embert útján. Tenni ellenük nem lehet. Mert társadalomban él, társadalomban kénytelen élni az ember, el kell viselnie azt, amit úgy kell nevezni: élet. Nem ez volna az élet, de ezt kapja a sorstól az ember, pusztán mert emberré lett...

Petőcz olyan részleteket helyez egymás mellé szövegeiben, amelyekben és amelyek reflektálásaiban az elbeszélő személye mindig egyes szám első személyben nyilvánul meg, a mesélő általában maga a főszereplő, az a szem és agy, aki felfogja a körülötte zajló eseményeket. Felfogja, és rákérdez a filozófiai-antropológiai, egzisztencialista létkérdésre: minek is muszáj élni? Miért kell az élet, ha nem jó? A *Látogatók* és a *Jobbny tanított* című novellákban olvasható ennek a problematikának szépirodalmi formában kifejezett veleje. Az hangsúlyozódik, hogy az ember szeretne inkább csendesen elpusztulni, vagy kimenni, kiszakadni ebből az életből, mert nem kell neki az, ami van. Petőcz szerzője végül is kimondottan fesszegeti az egzisztencialista témát, de nem túlozza el a perszonalizmus vagy az egoizmus felé. Ő minden anomália jelzése ellenére tulajdonképpen olyan életről írna, amelyben a megfelelő emberi kapcsolatoknak nyílik tér, ám – paradox módon – éppen az ideális emberi létnek az ellentettjét kénytelen felvázolni, annak kontrasztját, hogy mi *van*, és minek *kellene lennie*. S így pontosan azt mondja ki, arra mutat rá, arra figyelmeztet, ami helytelen a világban. Alaposan, aprólékosan felvázolja az emberi helyzetet. Ez a rossz érvényesül az egyedi sorsokban. Pedig ehelyett egy jobb, szebb és humánusabb életre lenne szükségünk.

A szerző városokba, metropoliszokba helyezi a történéseket. Találkozunk Hongkonggal, Sanghajjal, Rómával, New Yorkkal, vagy ha nem nagyvárosi környezetet választ, akkor a dzsungelt bennszülöttekkel, mindenestre távoli, egzotikus tájakat, figurákat. Mindenhol az ember él, általában tehát nagyvárosban, és ami a fő: egyedei *idegenként* kerülnek egymás mellé vagy éppenséggel egymással szembe. Az idegenség lényeges fogalomként szerepel Petőcz András munkásságában,

Idegenek (Harminc perccel a háború előtt) című regényében (2007) már csak a címből/témamegjelölésből adódóan is központi helyet foglal el. Az idegenség az ember maga. Mások is idegenek a számára, és ön maga számára is az az ember, ezt igen hangsúlyosan kiemeli az író a könyv elejére mottóként helyezett Amélie Nothomb-idézetben („Semmit sem tudunk önmagunkról”), azonban még ennél a szomorú tételnél is tovább megy. Sugallata szerint az idegenség annyira alapvető tapasztalata az Embernek, hogy a vele hangsúlyosan kontrasztba jutó Másik (Ember) segíthet neki legfeljebb, amolyan társi tükörként, a saját idegenség, lényegi *ön-ismeretlenség* megmutatásában, feloldásában. A kötet novelláinak rezignált hangvételéből, egyben játékos humorából nyilvánvaló, hogy Petőcz ezt az imént rekonstruált, radikális reménytelenségi-reményteljességi felfogását kívánja megosztani az olvasóval sokrétűen emberközpontú, hol ironikus, hol megrázó, hol pedig ironikus-megrázó tematikakezelése segítségével. Ezenkívül azzal is külön kifejezi az idegenség érzetét az alkotó, hogy városai, helyszínei nem magyar színterek. Elvonatkoztat a nemzeti jellegtől, legalábbis a hazától (mert azért az idegenségen belüli saját hazaiság majd’ minden alakjánál hangsúlyosan megjelölődik), és a nevek alkalmazásában szintén a külföld hangulatát igyekszik előhozni. A nemzeti, országos szinttől eltérő társadalmi struktúrák azonban meglehetősen előtérbe kerülnek narratív gyakorlatában; fontos például a családi kötelekek szerepe, különösen az apa jelenléte – lásd az egymás párdarabjaiként felfogható *Az öregember* és a *Látogatók* című elbeszéléseket. Utóbbiakban olyan fokú és jelentőségű a generációs rétegzés, amely által már szinte minden típus és életkor jelen lehet. Az ilyen szerepeltetésekkel is időbeli ugrásokat hajt végre az elbeszélő – ami különben amúgy szintén gyakori gesztusa –, az eltérő életkorok szembesítése különféle korokat köthet össze. Az időbeliség általában vett váltakozása így nyilvánul meg, de a történetek időrendje sokszor szintén rétegzetten felbomlik, vagy az „epochák” kronológiai jellegzetességei diszkréten háttérben maradnak. Gyakran nem tudunk az évszámokról, napokról, és a rájuk kulturálisan, historiográfiaileg jellemző adottságokról. Mindebből azt érezzük, hogy kortárs, modern történetekkel kerülünk szembe, és ennek a modernségnek az eleveisége, „realitása” még nagyobb, közvetlenebb hatással bír számunkra a feldolgozás-befogadás, a recepció szempontjából.

Petőcz, azazhogy tizennyolc különféle novellájának amolyan *általános elbeszélője* maga is beleéli magát a sokféle emberalak(zat)ba, akit felvonultat. Egyes szám első személyben beszél tehát, szólaljon meg bár

nő, férfi vagy öreg. Eljárása a helyszíntől, a körülményektől függetlenül egységesíti az ember fogalmát és jelenségét, ezáltal nem pusztán sok embert, több lakost, dolgozót ismerünk meg, hanem az embernek mint létezési ténynek és mint antropológiai szempontú entitásnak a körét vizsgáljuk, fedezzük fel a megjelenítések olvasóiként. A városok ugyan sokfélék, idegenek, többnyire távol is vannak, a világ más és más pontjain helyezkednek el, de ez az összegyűjtött, egybekerített ember, az Ember, amit (akit) a szerző rendre kiemel, mindig, mindenhol és mindenhol lényegében ugyanaz. Az csak a különbség, hogy a lokalitás és a meghatározó környezet az idegenséget és a távolságot nem engedi igazán érzékelni, mert minden figurának a hazája, otthona, az a hely, ahol nem lenne idegen, csendes háttéranyagként ott kísért az éppen megélt tarkabarka egzotikumban, és letompítja, elfedi azt. Ismeri és tudja a helyi viszonylatokat az alak (ahogyan hozzá kapcsolódva az olvasó is), *megszokottá* válnak számára a dolgok, a mindennapok, a munka meg az élet, esetleg általánosságban az élet körforgása, ugyanakkor bizonyos szinten mégsem tud megbarátkozni mindezzel a tapasztalatcsomaggal, aminek hozott identitás- és eredeti tapasztalatvilága az oka. Tudta (tudjuk) persze, hogy létezik a nagyvilág, de az esetleg több ezer kilométeren, amely konkrét tartózkodási és cselekvési terét most elválasztja igazi, eredendő terétől, kultúrájától, nem lehet úrrá. Ahogyan mi, olvasók sem. Ez hát a művészeti *message*, a tanítás itt. Ezek vagyunk mi.

Amely üzenet természetesen lehet kicsit ironikus, szájalmas, keserű, komoly, szomorú vagy éppen neutrális és közönyös értelmezhetőségű jelentéssel is bírhat számunkra. Az ember tulajdonságai sokfélék, nehéz a másikkal megfelelő módon viszonyulnia. Talán ez is csak a pusztaság megszokás kérdése lenne, vagy az akaraté, de az ember – mivel még önmagával sem tud mit kezdeni – nem képes erre a „helyes” viszonyulásra. Igen kemény tanítás, végsősoron. Mindennek ellenére a hangvétel minden novellában nyugodt, mégpedig semlegesen nyugodt, mintha a mindenkori hős, megszólaló maga is már elmúlásközeli állapotban lenne, és várná a véget. Mint a vízbe süllyedt, tehetetlen test, amely védekezni és megmenekülni képtelen... Ám buborékokat ereget még a felszín felé, s ezek nemcsak a fuldokló lélegzés, hanem a beszéd bizonyítékai is lehetnek.

Novelláskötetének anyaga arra vall, hogy tudatos és következetes egzisztencialista gondolkodásmód tétélezhető fel Petőcz Andrásnál. Sokféleképpen, összetett módon ábrázolja az emberi kapcsolatokat által megjelenő érzelmeket, humánus megnyilvánulásokat, de ebbe a

megragadásmódba belehelyez egy meglehetősen szilárd életfilozófiai párhuzamot is. A személyközi emocionális és fizikai történések megjelenítésében szinte valamiféle sematikus merevség mutatkozik meg a beállításaiban. Ezek kiemelten szereplő fogalmai az ember maga, eszmei mivoltának kérdésköre, valamint a már jól ismert idegenség kvázi elméleti tárgyalása.

Petőcz, illetve a mostani Petőcz-mű szöveg(iség)e mintegy teoretikusan megkérdezi: mi az ember *lényege*? Miként él, mikor él benne igazán a test és a lélek, mikor és hogyan kerülhet egyensúlyba a kettő, mikor harmonizál, mikor érzi magát jól az ember? A humán létező szellemi tökéletességének kérdés(esség)e az, amit ilyen módon Petőcz András körbejár a különböző bemutatásokkal, és hangsúlyos, hogy a nála szereplő emberi lényeknek nincsen konkrét személyazonosság szerint megnevezett léte. Leginkább pusztán vannak. Filozófiai szempontból, ha egy test beteg vagy nem ép, akkor is létezik, de *máshogyan*. Ez gyakran az a bizonyos „másképp”, ami az embert mint olyat ontológiai és egzisztenciális mivoltában elválasztja a másik embertől. Másá teszi. Ez a *mátság* pedig lehet éppenséggel fizikai, lelki, vagy egyszerre mindkettő, akár szellemi jellegű is. Márpedig az ember akkor tökéletes, akkor alkot egészet, akkor nyújt 100 (sztahanovistaként akár 120) százalékot önmaga és a másik számára is, ha a testi és lelki összhang megvan benne, lehetőleg szellemileg is távlatba helyeződve. Ezenfelül tökéletesnek is *kell* lennie, mert ezt várják el tőle. Ezért aki nem az, mert van benne valami törés, az társadalmilag is és önmaga számára is kirekesztetté válik. S mivel majdnem mindenkiben van legalább valamiféle törés, az ember nem boldog. Boldogtalansága pedig pontosan ahhoz a neutrális, ködös közönyhöz vezet, amelyet az *Arcok* kötet szerzője (vagy elbeszélője) középpontba helyez(nek). Az ember „általánosság”, esetleg *átlagossá* válik saját(os) törésvonalai mentén, társiasságát gyakorolva partner, csoport, majd sokaság lesz belőle, de ebben a sokaságban mégis egyéni marad, megőrzi a kultúrájára jellemző helyi sajátosságokat, a személyes események emlékeit és a csak rá valló kapcsolatokat. Az erős individuum tehát – a pszichológia általános tanúsága szerint – távol kerül a „petőczy típus”-nak nevezhető közönyös, semleges alaki/elbeszélésbeli alvajárótól, minden kicserélhetősége és egykaptafára-készültsége ellenére megóvja őt az egyéniség a felismerhetetlenné, horda-alakká válástól. Kérdés ugyanakkor az is, hogy egyáltalán van-e még individuum, vagy az ürességet és kiégettséget magán hordozó „petőczy ember” mindössze egyedi díszletű általánosságok közé va-

rázsolódott *arctalan* hős – diametrálisan ellentmondva a cím ígérétnek. A történetekben ugyanis mindenki elfásul, és lassan, névtelenül, mintegy arctalanul elmúlik, mintha az élet csak egy rövid és értelmetlen-lényegtelen perc volna.

Akár ilyenfajta érzése is támadhat az olvasónak, ám Petőcz András (generálbeszélője) nem hajlik el – szépirodalmi műben ez jóvátehetően is lenne – a bölcselet és a filozófiai elmélkedések felé, hanem éppen hogy azt a közeget próbálja érzékletesen bemutatni, amely a mennyiségi szemléletű és széleskörű tömeg- és globalizált társadalom valódi töltete. Ez pedig a társadalom hatalmas közösségeiből kiragadott mindenkori *egyén*. A maga gazdagságában, életsorsbeli változatosságában. Mert a jól, sőt unalomig ismert mondást, mely szerint „az egyes ember egyszeri és megismételhetetlen”, Petőcz egzisztencializmusa efelé élesíti ki: *mi* vagy *milyen* az (egyes) ember? Ennek a minőségi kérdésfeltevésnek a valamennyi elbeszélésen végighúzódo hangulati egysége hordozza az írók általános lemondás- és kiüresedtség-érzetét. Emellett az ember mindig mint „minőség” vagy „mennyiség” harcol itt a világgal; a metropoliszok helyszíneként való alkalmazása ezért nem véletlen: az ember saját minőségi léte felől mindenkor ahhoz közeledik, hogy sokasággá váljék, ahelyett, hogy egyénileg önmagának élne, és minőségileg kezdene (vagy „folytatna”) fejlődni. És ez közös minden emberegvedben.

Ebből következően a szerző tehát jóformán csak a helyszínek megkülönböztetése révén teremthet meg többféle embert és eltérő személyiségeket. Ha az embereket magukat kellene alapul vennie, akkor ez az elkülönböződés nem lehetne jelen nála. Az ember mindenhol és minden helyzetben ugyanolyan és ugyanaz, de pontosan ebben a nagyfokú hasonlóságában és biológiai-pszichikai-szociológiai analógiájában válik eltérő helyszíneken idegenné. Az idegenségben pedig benne rejlik, hogy az Ember önmagáért valóan viselkedik és cselekszik környezetében, univerzumában. Csakhogy megnyilvánulásai hatnak a Másikra – a novellák sorában az teljesedik ki, hogy milyen a cselekvő ember. A városban, a civilizált környezetben az aktív humánnum élete kerül középpontba. A szereplők átlagosnak tartható személyek, és mint ilyenek nem mutatnának fel semmi különösöt. Csakhogy Petőcz – ezúttal is alkalmazza az ún. „elemi mesélő formát”, vagyis a narráció nála – volt róla szó – elsősorban az egyes szám első személyben történő elbeszéléssel megalapozott. S elmondásait, elmondásait helyenként párbeszédekkel egészíti ki, ami kizökkenti az olvasót abból az illúzióból, hogy neki meséli el valaki az eseményeket. A párbeszéd alkalmazása rend-

szerint bevon legalább egy további személyt is: egy, az elbeszélőn és az olvasón (hallgatón) túli legalább harmadik alakot. Petőcz elbeszélője név szerint nem említi meg senkit, de – legalábbis a narrációs funkcióval bíró – szereplők valamiféle masszaszerű egységgé alakulnak a tolla alatt, és ezzel virtuálisan egyetlen szereplővé, afféle *egyetlen emberré* minősülnek át. Egy nagy egésszé lesznek az összes novella kulcsszereplői, és így az emberek közötti, általában vett különbségek is feloldódnak. Petőcz így tulajdonképpen mindössze egyetlen embert jelenít meg, aki többféle módon és helyen cselekszik. Ez a főszereplő – immár egyként – éli mindennapjait, lénye természetes módon alakul bele a másnapba, majd a többi napba. *Szuperszereplő*ként az olvasóval egzakt és közvetlen kapcsolatba kerül... Mindig, mindegyik elbeszélésben ugyanazzal a fásult és minden borzalmat jóformán vállrándítással elintéző hangnemmél mondja fel megpróbáltatásait és az azokra való reagálását. Kereshetne éppenséggel egy jobb helyet *abelyett*, ahová történetesen vettetett, de nem tud szabadulni.

Petőcznél fontos a *szabadság* kérdése, legalábbis elvileg-filozófiailag, s az is, hogy annak létfontosságú jelene az életben mennyire meghatározhatja az ember egyéniségének-egységének kialakulását, tovább-bontakozását. A *Kaméleonháború* és *A Kastély új bérője* című elbeszéléseiben ugyanaz a kiszolgáltatottság vetítődik ki az olvasó elé, ami már az egy évvel korábban megjelent regényében, az *Idegenek*ben is hatalmas területet kap. A fegyverrel ellátott ember az, aki a veszély legnagyobb forrása lesz. S az emberi élet veszélyeztetésére vagy akár kioltására legalkalmasabb eszköz technikailag annyira „tökéletes”, hogy pillanatok alatt képes (lehet) halált előidézni az embernél. A halál pedig az élet végét jelenti; az író mind az *Idegenek*ben, mind az *Arcok*ban az elmúlás különböző formáit állítja színpadra. A különféle halálozási módok között nem tesz hierarchikus különbséget, a gyilkosság, az éhhalál, a betegségek vagy az öregség-gyengeség révén történő természetes halál mind egy kategória. A halálban általános sorskérdés tűnik fel, és ebben az embernek döntési joga és esélye nincs. A halál mint az ember feltétlen „hozzátartozója” bukkan fel az előző mű nyomán a mostaniban is, pontosan úgy, ahogyan az élet. Akarva-akaratlanul *ott van*, akár kell, akár nem kell. Az embernek nincs választási lehetősége, hogy az életből mely pillanatban szándékozik átlépni a halálba. Ezt legjobban a már említett *Látogatók* című novella taglalja, a testi tehetetlenségben, egyszersmind szellemi frissességben *szenvédő* alany viszontagságain keresztül. „Ember embernek – jól tudjuk – farkasa”: ellensége. Ezt akár meg is szokhatjuk. A halál azonban, leg-

alábbis konkrét jelentkezésekor, váratlan. Ezért meghökkenünk és választ várunk tőle. S a válasz, ha közvetve is, megérkezik a novellák konkrét és általános üzenetébe ágyazottan.

Megjelenik például *Gitti néni* az azonos című novellában, akinek az öregsége, elesettsége, halálra készülődése *jelenleg* a legfőbb tulajdonsága. És kizárólagos, értelmes-értelmetlen mondandója is egyben; meg is hal a novella végén. Cirkalmasan, „angyalok közeledésére” hangszerelve mondja el a saját halálát, illetve egészen annak bekövetkeztéig folytatja verbális-narratív önelemzését. Aldozat ő, a halál természetes áldozata, ahogy a novelláskötet nyitó elbeszélése, a kötetével azonos című szöveg, az *Arcok* főszereplője is az, legfeljebb utóbbi közvetve, megfigyelőként veszi számba egy esendő, pusztulásra ítélt világ típusfiguráit, amilyen a „tornacipős idős nő”, a „kopasz, borotvált arc” vagy a „tolókocsis hajléktalan”. Figyeli környezetét, s az emberi társadalom olyan rétegeivel találkozik, amelyeknek képviselői már nem remélhetnek sokat. Miközben ő maga is, mint mindenki, megpróbál olyan életet élni, amelyet szerinte élni kell vagy lehet. Mindannyian alkalmazkodnak a saját maguk által felállított, monotonul diktáló(dó) társadalmi normákhoz. Ebben az összefüggésben érvényesül – mint amolyan implicit kiemelődés – azon narrációs modul, hogy ezeknek az embereknek nyilvánvalóan *nincs már (saját) arca*. A szerző, az író mintha folytonosan paradoxont alkalmazna a kötetcímmel szemben figurái megjelenítésekor, beszéltetésekor. Fontos momentum ezzel kapcsolatban, hogy nem minden szereplőnek adott nevet. A névnélküliség éppen olyan, mint amikor egy festmény (egy portré) nem kap címet a festőtől. A tárgy jelen van, ám cím nélkül meghatározhatatlanná válik a tartalma. Az ember tartalma is meghatározhatatlanná lesz, ha név nélkül, s így személyazonosság nélkül való. Benső tulajdonságai adottak, de mégis senki, ha nincsen neve. Ezekben az elbeszélésekben, ebben a műben az Ember tehát az *Összegyűjtött Senki*.

Petőcz András képei, jelzői, kiemelt történetrészleteinek ismétlései nyomatékosítják a borzalmat, az iszonyatot az olvasóban-megélőben. Mert itt nem elég olvasóként viselkedni. Az író „kihajtja” a befogadóból a maximális együttműködést és együttérzést, és már-már a szánsalom humanitárius érzetét is felszínre tudja hozni az Emberből, aki immár nem csak a szereplő, hanem magát az olvasót is annak leginkább előtérbe kerülő entitásaként fogja össze. Az *Arcok* lapjain misztifikálódik a valóság, és ebben az álomszerű, majdnem rémálomszerű világban mutatkozik meg mindaz, ami „az embert” (az általános alanyt) szükség-

képpen negatív hatásként éri éber állapotában. A napok válsága, rossz előérzetek, traumatív élmények sora váltja ki azt, ami miatt a rémálmok kialakulhatnak. A rossz valóság vagy képzelgés rossz álmokat eredményez, de az álmok sokszor nem igazi álmok, hanem megtörtént események retrospekciói, és a visszaemlékezésekbe bocsátkozó én csak bízhat abban, hogy nem a közvetlen fizikai történéseket kell esetleg újra megélnie. Ilyen álombéli momentumok lehetnek például az angyalok, akik a negatív életérzésbe boldogságot csalnak. A *Gitti néni* című novellában olvashatjuk, hogy az angyalok boldogságot hoznak, és jelzik, hogy már nincs olyan sok hátra az életből. Hasonló *Az öregember* tartalma is. Az élet akarása és nem-akarása váltakozik a szereplők megnyilvánulásain keresztül, aminek elevevességéhez, dinamizmusához nagyban hozzájárul az egyes szám első személyű beszéd mód. Minek is élni? Petőcz a sokféleséggel válaszolja, hogy erre a kérdésre képtelenség határozott pozitív vagy negatív választ adni. Az élet van, és ezt a tényt úgy lehet elfogadni, ahogy adódik. (Persze hogy egyáltalán el kell-e fogadni, az már másik elvi szint a novellákban.)

Ezek az elbeszélések hangulatilag nagy mértékben redukálják az *ember* természet adta életörömet, hiszen az említett negatívumok csoportos felhasználása és a sors tragikum-momentumainak felvonultatása szereplők, értelmezők elől egyaránt elszívja a *joie de vivre*-érzetet. Értelmi és érzelmi összefüggésekre csupaszodik le, élesedik ki a szövegek tartalmi és formai egyensúlya, aminek megfelelően virtuálisan a test és a szellem harmonikus működésére helyeződik bennük a hangsúly: arra a hiányra, amit ugyan tényleg nélkülöznek errefelé a hősök, de amiben az emberi létezés tökéletes összhangja állna. A szerző tudatosan, elhalkulással, csenddel és mindenfajta markáns szó mellőzésével áll hozzá a mondott hiányhoz. A pesszimizmus, a dekadens hangvétel Petőcz írói világában természetes állapot. Olvasmánya a befogadóban is megrezgetteti az árnyékos oldalt. A szuicid hajlamokat vetíti fel lapjaira, és egyenesen készlet valamire. Ám nem az öngyilkosságra, hanem éppen hogy az élet analízis szétszedésére, apró töredékekre bontására, amely részekben a létezés igenlő elemeit lehet felfedezni és felfedni. Az író pontosan a borzongató képek segítségével mutat rá a lét alapvető vonzására és fontosságára. Összegzésképpen: Petőcz András új novelláiban rendkívüli módon hat az emberi lényből fel-feltörő elementáris önérzet, hogy minden szomorúság és defenzíva ellenére végül mégis harcolna önmagáért, élné azt a bizonyos életet, de lehet, hogy sokszor már későn alakul véglegessé a figurában a nembeli, humánus döntés.